

Bůh po smrti Boha: Badiou a rekonstrukce pojmu Boha

MICHAEL HAUSER, Katedra občanské výchovy a filozofie, Pedagogická fakulta Univerzita Karlova, Praha, Česká republika; Oddělení současné kontinentální filosofie, Filosofický ústav AV ČR, Praha, Česká republika

HAUSER, M.: God after the Death of God: Badiou and the Reconstruction of the Concept of God
FILOZOFIA, 80, 2025, No 2, pp. 223 – 237

In this article, I pose the question of how to formulate a positive conception of God after the death of God. I propose to reconstruct the concept of God through Badiou's concept of the absolute from his book *The Immanence of Truths*. I proceed in three steps. In the first step, I conceive of God as the real as being different from the symbolic and the imaginary. In the second step, I introduce Badiou's conception of the mathematical absolute as real and I conceive of this absolute as God. In the third step, I show that it is necessary to conceptually construct a relation between the subject and the absolute, which is not fully articulated in Badiou, and that this relation can be established through religious concepts, provided that we maintain the ontological ISR difference.

Keywords: Badiou – theology of the death of God – mathematical theology – infinity – real – God

„Potřebujeme rekonstruovat, a ne jenom stále dekonstruovat.“
Richard Rohr

Bůh po konci Boha: formulace problému

Alain Badiou provedl radikální kritiku teistického pojetí Boha, která zpochybňuje nejen tradiční představy o Bohu, jak činí moderní teologové a zvláště teologové smrti Boha,¹ nýbrž zasahuje také kryptoteistickou představu o tom,

¹ Podle Altizera Bůh či „Boží hlava“ („Godhead“) není jen prázdný, nýbrž je „ztělesněním čistě negativní propasti“, která je výsledkem „absolutní sebenegace Boží hlavy samotné“ (Altizer 2003, 153 – 154).

že svět má „logiku smyslu“. Předmětem Badiouovy kritiky jsou především tyto body:

1. Bůh je transcendentní bytost, která existuje mimo náš svět, a náš svět je závislý na jeho bytí.
2. Bůh je bytost, jejíž základní vlastností je „být jedním“. Je to nejvyšší „jedna“ bytost, a ta je základem světa, v němž má bytí povahu jedna.
3. Bůh je aktuální nekonečno, které vylučuje existenci aktuálního nekonečna uvnitř našeho světa, které je nezávislé na Bohu.
4. Bůh je zdrojem smyslu ontologické reality světa a předem dává význam naší lidské existenci.²

Badiou ve své ontologii výraz Bůh nahrazuje „pravdami“ nebo matematickým pojmem nekonečna či absolutna. Domnívám se však, že tím dochází k určité významové ztrátě a že slovo „Bůh“ se nedá beze zbytku převést na jiný pojem. Je to jistě výraz pro mnohé zdiskreditovaný tím, jakým způsobem byl zneužíván v politických a církevních dějinách. Pojem Bůh však také vyjadřuje nezměrný rezervoár symbolických, narativních a zkušenostních významů nahromaděných v průběhu náboženských a kulturních dějin. Máme se tohoto rezervoáru zřeknout kvůli diskreditaci pojmu Bůh? Navrhuji jiný postup: zaměřme se na pozitivní potenciál tohoto pojmu a zkusme mu dát nový život, který převáží jeho diskreditaci v minulosti. K pochopení mé motivace je třeba uvést, že tento postup považuji za odpověď na rozšíření nihilistické kultury pozdního kapitalismu, v níž vše dané ztrácí význam a nové jen obtížně vzniká.³ Tento postup jsem dosud uskutečňoval na jiných zdiskreditovaných pojmech s velkým potenciálem, jakým je termín komunismus nebo socialismus (Hauser 2021; Hauser 2023) a tento článek je první, kde se tímto způsobem zabývám otázkou Boha.

Otázka pak zní, jak vytvořit pozitivní pojetí Boha po smrti Boha, které nebude možné zpochybnit na základě Badiouových námitek. Mým cílem je předložit takové pojetí, podle něhož Bůh není transcendentní bytostí, na níž náš svět závisí; není nejvyšší „jednou“ bytostí; není aktuálním nekonečnem, jež vylučuje samostatnou existenci jiných aktuálních nekonečen; není zdrojem smyslu ontologické reality.

² Badiouova kritika pojmu Boha byla předmětem mnoha studií, a proto ji více nerozvádím. Její podrobný výklad podává Hollis Phelps (2013).

³ Tento stav je součástí doby interregna, o němž píšu v knize *Doba přechodu*, viz Hauser (2021).

Budu postupovat ve třech krocích, do nichž postupně zakomponuji příslušné pojmy z Badiouovovy knihy *Imanence pravd* (Badiou 2022), jež je filosoficky i teologicky dosud málo zpracovaným závěrečným svazkem jeho ontologického opusu *Bytí a událost*.

1. První krok: Bůh je reálno

První krok spočívá v tom, že Boha pochopíme jako reálno. Tento původně Lacanův výraz používá Badiou, Žižek a další současní myslitelé k tomu, aby postihli diferenci či neidentitu mezi obsahy našeho vědomí, slovními významy, které připisujeme světu, a dalšími symbolickými prostředky, tedy symboličnem na jedné straně a tím, co symboličnu uniká a co jím nelze adekvátně vyjádřit a co zůstává zpravidla v nevědomí, tedy reálnem na straně druhé. Badiou vychází z Lacanovy myšlenky, že „pravou formulí ateismu není, že Bůh je mrtev..., pravou formulí ateismu je, že Bůh je nevědomý“ (Lacan 1998). Lacan má na mysli stav, v němž vědomě popíráme existenci Boha, avšak nevědomě v něj stále věříme a např. nepřiznaně pocítujeme, že nám Bůh chybí. Podle Lacana pravý ateismus spočívá v tom, že Bůh přestal působit v našem nevědomí.⁴ Badiou mění Lacanovu formuli tím způsobem, že Bůh se stává „samotným nevědomím“. Bůh je symbolické jméno, které dle Badioua vyjadřuje nekonečno, které bychom měli chápat jako událost. Badiou v této souvislosti používá termínu „nevědomí“ proto, aby ukázal, že událost v nás dokáže mobilizovat zdroje vnitřní energie, které nám byly nepřístupné a které jsme vůbec neznali. V naší bytosti je rezervoár kapacit, jenž uniká našim představám o sobě samých a který se většinou nijak neprojevuje. Vnitřní rezervoár kapacit není možné otevřít naší vůlí. Projeví se až tehdy, když jednáme ve vztahu k události. Badiou píše o „vnitřní transcendenci“, kterou pojímá jako imanentní nekonečný zdroj, jenž je odsunut do nevědomí vinou „operátorů konečnosti“ či kvůli různým formám psychické represe. Jakmile v nás tato nevědomá kapacita začne působit, dotýká se nás nekonečno, jež nemáme pod kontrolou (Badiou 2022, 168). Probouzí se nevědomí, které je v náboženském narativu vyjádřeno výrazem Bůh. Bůh jako nevědomí má tudíž povahu reálna. Badiou se vyslovuje tak, že pojem Bůh představuje šifru, jež ve skutečnosti vyjadřuje setkání s mobilizující mocí události (Badiou 2022, 169). Tento filosof

⁴ Lacanovo pojetí „pravého ateismu“ rozvíjí Slavoj Žižek v knize *Křesťanský ateismus*. Tento autor tvrdí, že pravý ateismus vyžaduje, abychom nebyli lhostejní k náboženství a vážně se jím zabývali. Jenom tak si dokážeme plně uvědomit vnitřní rozporuplnost a mravní problematičnost tradičně náboženských představ o Bohu, a tím je „vyhodíme do vzduchu“. Tímto způsobem můžeme překonat nevědomou touhu po Bohu (Žižek 2024).

striktně neodmítá symbolický význam termínu Bůh a v zásadě nám ponechává možnost, abychom slovo Bůh pochopili jako legitimní výraz symbolizující nekonečný potenciál události a jako výraz vyjadřující její neuvědomovanou moc. Badiou však důrazně odmítá „monopolizaci“ nekonečna Bohem, při níž nekonečnost přisoudíme pouze Bohu. Podle Badioua tato monopolizace vyjadřuje náboženskou ideologii konečnosti, která popírá existenci plurality nekonečen nezávislých na nekonečnosti Boha.

Badiou pojímá nekonečno jako reálno, neboť jej nemůžeme převést na obsahy našeho vědomí, na figury jazyka nebo na soubor našich představ. Nekonečno jako reálno pak Badiou postihuje prostřednictvím matematiky, jejích teorémů a formalizací. Matematika představuje nástroj, který pojem nekonečna odpojuje od „logiky smyslu“, tedy od sféry významů, které promítáme do bytí a které jsou často projevem sociálně-ekonomického, kulturního a ideologického světa, v němž právě žijeme, jež tvoří symbolično (kulturní kódy, pojmový systém, atd.) a imaginárno (představy o Druhém, naše fantasmata a psychické projekce).

Rozlišme spolu s Žižkem Boha jako reálno, Boha jako symbolično a Boha jako imaginárno (Žižek 2001, 82 – 83). Míšení imaginárna, symbolična a reálna pak nazvěme *ontologická ISR konfúze*. Tu můžeme dále rozlišit na ontologickou konfúzi vědomou (vědomě teologický přístup k ontologii) a ontologickou konfúzi nevědomou (neuvědomovaná teologizace ontologických pojmů). Jestliže odlišujeme reálno a další dvě dimenze vzniká diference, kterou pojmenujme *ontologická ISR diference*. Ta nám umožňuje pochopit nekonečno jako formu bytí, která není sladěná se symboličnem (tradiční teologií a konfesní věroukou) nebo s imaginárními představami, nýbrž v ní rozpoznáme reálno. Nekonečno tudíž není vyhrazeno tradičně teologicky chápanému Bohu.

Náš první krok má nečekané následky. Pochopíme-li Boha jako reálno a zachováme ontologickou ISR diferenci, můžeme pravdy vědecké, politické, umělecké a pravdy lásky považovat za formu Boha, která je bez vědomě náboženského významu. Podle Badioua je nástupcem pojmu Boha pojem pravda. Ve světle Badiouovy knihy *Imanence pravd*, jejíž ústředním tématem je absolutno, můžeme tento výrok pozměnit a prohlásit, že po smrti Boha je jeho nástupcem absolutno, které však nabývá podoby Boha v modu reálna.

2. Druhý krok: matematické absolutno je Bůh

V druhém kroku představím Badiouovo pojetí absolutna a absolutno pochopím jako Boha. V uvedené knize Badiou pojímá absolutno ve vztahu k absolut-

nímu místu, a proto začněme jeho působivým příkladem či přesněji „metaforickým popisem“ (Badiou 2022, 260).⁵ Badiou uvádí geometrii kuželoseček, kterou vytvořil Apollónios z Pergy, helénistický matematik z 3. stol. př. n. l. V tehdejší době neexistovala fyzikální nebo astronomická teorie, která by využila formy, které Apollónios matematicky vyjádřil: elipsu, hyperbolu, parabolu. Apollónios netušil, jak nesmírný potenciál má jeho objev. Apollóniův objev elipsy čekal dvacet století, než jej využil Kepler, Koperník a jejich pokračovatelé jako excentrickou formu, která vyjadřuje pohyb planet. Jeho geometrie kuželoseček našla uplatnění také v balistice při výpočtu dráhy střel, v raketovém inženýrství, v kosmonautice nebo při vytváření satelitní parabolické antény. Badiou označuje absolutní místo symbolem V. Ten odkazuje k pojmu Prázdnno (*Vacuum*) a k pojmu Pravdy (*Vérité*) (Badiou 2022, 43).

Badiou nepřipouští existenci teologicky pojatého Boha právě z toho důvodu, že podle tohoto filosofa představuje množinu všech množin. Badiou však postuluje existenci absolutna, které má v zásadě identickou vlastnost jako Bůh, neboť je místem všech možných forem bytí jako bytí. Badiou tvrdí, že absolutno není množinou, kdežto Bůh množinou je, neboť mu je připsána vlastnost „být jedním“. Jak na to poukázal Reinhout, Badiou v knize *Sv. Pavel. Zakladatel univerzalizmu* zároveň vyjádřil myšlenku, že křesťanský Bůh není bohem Bytí a že Pavel předjímal kritiku toho, co Heidegger nazval onto-teologie. Ta chápe Boha jako nejvyšší formu bytí a jako míru toho, jaké možnosti má bytí jako takové (Reinhout 2011, 230; Badiou 2010, 42). Jestliže Bůh není bytím, nelze mu připsat predikát „být jedním“, který je vlastností množiny. Není-li Bůh množinou všech množin, pak jej můžeme pojmout jako absolutno V, které obsahuje všechny možné formy bytí.

Matematicky lze dokázat, že jsou soubory množin, které nemají povahu množin. Badiou tudíž může tvrdit, že existuje nekonečno, které není množinou, nýbrž je něčím jiným: „třídou“ symbolizovanou jako M.⁶ Absolutno V však nemůžeme vyjádřit jako třídu M, neboť třída není totožná s absolutnem. Jsou množiny, které nemají vlastnost, jež definuje prvky, které náležejí k třídě M. V a M představují dva typy nekonečen, mezi nimiž je diference a zároveň vztah participace. Badiou pojímá třídu M jako matematický výraz pro formu existence pravd jako nekonečna, které je v hierarchii nekonečen níže než absolutno. Podle Badioua si jejich vzájemný vztah můžeme přiblížit pomocí

⁵ Podrobnější výklad viz Hauser (2021).

⁶ Důkaz tohoto tvrzení a jeho podrobný výklad Badiou uvádí v kapitole „Pojem třídy“ v knize *Imanence pravd* (Badiou 2022, 260).

Spinozova výkladu vztahu mezi substancí a atributy nebo prostřednictvím Platonova pojetí vztahu mezi idejemi a věcmi. V obou případech platí, že vyšší entita (substance či idea) se na jedné straně liší od nižší entity (atributu, věci), na druhé straně však s nižší entitou koexistuje. Nekonečno pravdy jakožto třída M se rozvíjí v určité konečné situaci, v níž vzniká časový vztah s absolutnem a absolutno obrazně řečeno pravdu podpírá. Absolutno se prostřednictvím lokálně a časově situované pravdy rozrůžňuje v jednotlivých situacích a světech.

Absolutno V je pak „vnořeno“ do pravdy vyjádřené jako třída M . Badiou používá pro vnoření (*plongement*) V do M symbol j . Platí pak, že každé množině x , která „náleží“ k V , odpovídá množina $j(x)$, která „náleží“ k třídě M . Není to kvantitativní srovnání prvků, které patří k V , a prvků, které patří k M , neboť se tu nesetkáváme s množinami, nýbrž s třídami, jejichž mohutnosti nelze poměřovat prostředky matematiky množin, jako je podmnožina vyjadřující počet prvků, které zároveň náležejí ke dvěma množinám. Badiou tento nekvantifikovatelný vztah mezi absolutnem a pravdou nazývá „velkou blízkostí“ mezi V a M .

Dosud jsem se věnoval otázce, jak Badiou pojímá vztah mezi absolutnem (V) a nekonečnem pravdy (M), nyní se zaměříme na to, jak chápe samotné absolutno. Badiou se vyjadřuje pomocí působivé metafory. Absolutno V je nekonečno, které je vyšší než ostatní typy nekonečen, a my vystupujeme na nezměrnou himalájskou náhorní rovinu nebo na těžko přístupný vrcholek, kde budeme dýchat vysokohorský vzduch (Badiou 2022, 263).

Představím vlastnosti absolutna, které jsou analogické vlastnostem Boha, jak je známe z dějin teologie. Bude to nepřístupná kardinalita a ultranekonečnost.

Nepřístupný kardinál (kardinál či mohutnost množiny vyjadřuje počet jejích prvků) je pozoruhodný matematický útvar, který představuje „velké“ nekonečno. Jak uvádí Badiou, lze formulovat existenci kardinálu, který je regulární, limitní a pomocí potenční množiny nedosažitelný. Regulární kardinál je takový, že k němu nemůžeme dospět sjednocováním kardinálů s menší kardinalitou (sjednocením dvou nebo více množin vzniká taková množina, která obsahuje každý prvek, který se nachází aspoň v jedné ze sjednocovaných množin, a žádné další prvky). Jinými slovy, regulární kardinál nemůže být rozložen na malý počet menších částí. Nedokážeme určit, jak velký prvek musíme připojit, abychom k němu dospěli. Neodpovídá žádnému výsledku sjednocování svých prvků a víme, že je vyšší než nejvyšší dosažitelný výsledek sjednocování všech jeho prvků.

Je to zároveň limitní kardinál, neboť k němu nemůžeme dospět z jiného kardinálu tím, že budeme opakovat operaci vytvářející jeho následovníka. Pro zjednodušení nechávám stranou třetí jeho vlastnost, jíž je skutečnost, že k němu nemůžeme dospět ani pomocí potenční množiny (Badiou 2022, 269). Badiou píše, že význam nepřístupného kardinálu je negativní, neboť nám pouze ukazuje, že kardinál je tak velký, že tu není žádný kardinál, který je menší než on a který by nám umožnil, abychom jej dosáhli či jej překročili prostřednictvím uvedených operací (Badiou 2022, 273). Badiou pak chápe nepřístupný kardinál jako „racionalizovaný ekvivalent“ existence transcendentního Boha ve smyslu negativní teologie, která se zaměřuje na to, čím se vlastnosti Boha liší od všech vlastností, které mají věci a bytosti našeho světa (Badiou 2022, 273).

Nepřístupný kardinál pak představuje zvláštní druh transcendence. Jak píše Badiou, jeho existenci nemůžeme dokázat. Neexistence tohoto důkazu však není zaviněna tím, že máme omezenou rozumovou kapacitu. Můžeme předložit důkaz, že neexistuje důkaz jeho existence. Badiou ukazuje, že kdyby takový důkaz existoval, způsobil by rozvrat Zermelo-Frankelova teorie množin, v níž je tento důkaz formulován. Rozpory typu $(p \text{ a } \neg p)$ by byly přípustné, a mohli bychom tvrdit, že nepřístupný kardinál existuje i neexistuje. Jeho existence je vůči teorii množin transcendentní a důkaz jeho existence by rozvrátil samotnou teorii množin (Badiou 2022, 275). Z toho plyne, že existence nepřístupného kardinálu není věcí důkazu, nýbrž pochází z rozhodnutí a tedy má povahu axiomu. Nepřístupná kardinalita je vlastností absolutna, a tudíž existence absolutna není dokazatelná, nýbrž se zakládá na axiomatickém rozhodnutí.

Pouhé negativní vymezení absolutna je však nedostačující. Podle Badioua absolutno obsahuje všechny možné formy čistých mnohostí, které se mohou stát součástí nekonečna pravd, a tato vlastnost není postižitelná nepřístupným kardinálem. Badiou proto představuje další vlastnost absolutna, jíž je ultranekonečnost. Popisuje ji tak, že souvisí s existencí velkých kardinálů, jejichž velikost je stejná nebo větší než velikost prvního nepřístupného kardinálu většího než ω (množina všech přirozených čísel) (Badiou 2022, 324). Absolutní místo je pak místo, v němž všechny možné formy čisté mnohosti mohou být myšleny a imanentně vyjádřeny (Badiou 2022, 324). Čisté mnohosti zachycuje Zermelo-Frankelova teorie pomocí množin, avšak jak říká Badiou, V je nekonečné, ale není to množina. Jeho „nekonečnost“ je proto „pouze řečová figura, analogie“ (Badiou 2022, 324). Badiou pro ni volí termín ultranekonečno. Badiou jasně rozlišuje reálno matematiky a symbolično jazyka a tvrdí, že ultranekonečno je

„bezpojmové“: všechny pojmy jazyka a naše intuice selhávají, neboť nedokážou vyjádřit to, co formuluje matematika.

V absolutnu jsou pak uchovány předchozí pravdy, které vytvářejí „ideu“ absolutna (nechávám stranou výklad vztahu mezi ideou a absolutnem, který by překročil rámec tohoto článku). Jak se vyjadřuje Badiou, „idea s sebou vždy táhne bilanci ideje předchozí“ (Badiou 2022, 419). Není tu však finální podoba absolutna, která by byla uskutečněním všech potencialit mnohostního bytí (*l'être-multiple*, bytí ve formě mnohosti). Badiou se odvolává na Kunenův teorém, který předem vylučuje takové uzavření, jemuž by odpovídal nějaký supervelký kardinál, který by byl nejvyšším kardinálem v jejich hierarchii (Badiou 2022, 434). Absolutno představuje „uzavřenou otevřenost“ v hierarchii nekonečen. Není tu „poslední forma nekonečna“, protože absolutno není „množinou“, která podle Badioua představuje formu, kterou má vše, co existuje (Badiou 2022, 434). Jeho bytí „spočívá v tom, že neexistuje“ (Badiou 2022, 435).

Po tomto představení vlastností absolutna je zřejmé, že toto absolutno není transcendentní bytostí, na níž náš svět závisí; není nejvyšší „jednou“ bytostí; není aktuálním nekonečnem, jež vylučuje samostatnou existenci jiných aktuálních nekonečen; není zdrojem smyslu ontologické reality. Nyní mohu dokončit druhý krok a vyslovit tezi, že takto popsané absolutno je Bůh. Tím získáváme pojem Boha, který stejně jako absolutno není transcendentní bytostí, na níž náš svět závisí a nemá ani další jmenované vlastnosti, které náležejí tradičnímu pojetí Boha. Absolutno / Bůh zároveň není chápán pouze negativně či apofaticky, neboť má řadu pozitivně vymezených vlastností. Jeho pojem přitom odpovídá myšlence smrti Boha. Je to Bůh po smrti Boha. Z jakého důvodu však vůbec zavádět pojem Boha? Proč se nespokojíme s absolutnem? Tato otázka nás přivádí k třetímu kroku.

3. Třetí krok: vztah k absolutnu / Bohu má ateisticky náboženskou formu

Předchozí dva kroky nám ukázaly, že Boha můžeme pojímat jako reálno a toto reálno jako matematicky formulované absolutno, které nazveme Bohem. Mou hypotézou je, že prostor pro tento pojem se rozevřel přímo v srdci Badiouvy ontologie. Badiou sám tento prostor ponechal v podobě náročných matematických teorémů, s nimiž jsme se seznámili výše, a pouze odkazuje na jisté analogie mezi nimi a teologickými pojmy (např. negativní pojetí Boha).

Vraťme se nejprve k pojmu pravdy, která se diferencuje v jednotlivých doménách, kde se pravdy objevují. Viděli jsme, že absolutno koexistuje s pravdami, z čehož plyne, že také absolutno se diferencuje ve čtyřech doménách a že jsou tu absolutna v plurálu. Použijeme-li Badiouovy příklady, pak Apollóniův

objev kuželoseček je absolutní místo v doméně vědy, vznik abstraktního malířství je příkladem absolutního místa v umění, říjnová revoluce příkladem absolutního místa v politické doméně a řekněme příběh Abélarda a Héloisy je absolutním místem v doméně lásky.

Badiou v *Imanenci pravd* vyjadřuje vlastnosti a vztahy absolutna jako určité ontologické struktury podobně jako v dřívějších knihách postihoval ontologickou strukturu události, pravdy, subjektu. Na jedné straně má absolutno stejně jako ostatní pojmy svou obecnou strukturu vyjádřenou pomocí matematických teorémů, na druhé straně má specifickou podobu v jednotlivých doménách. Jsou tu absolutna politická, absolutna umělecká, absolutna vědecká a absolutna lásky. Jaký je vztah mezi absolutnem jako obecnou ontologickou strukturou a jeho specifickou podobou v jednotlivých doménách? A jaký vztah je vůbec mezi jednotlivými doménami?

Badiou si uvědomuje, že na tuto otázku nemá přesvědčivou odpověď. V rozhovoru s Justinem Clemensem z roku 1999 se Badiou vyjádřil, že na vyřešení této otázky pracuje, ale v následné knize *Logiky světů* „jsou čtyři pravdivostní procedury nadále celkově pojímány jako vzájemně odlišné“ (Phelps 2013, 110). Badiou ani v knize *Imanence pravd* nepředložil přesvědčivou koncepci, která by jejich vzájemný vztah vysvětlila a vymezila jejich sjednocující vlastnosti. Je přitom zřejmé, že pravdivostní procedury, události, subjekty a absolutno, které se objevují v různých doménách, mají něco společného: samotnou ontologickou strukturu, kterou vyjadřují matematické teorémy (Phelps 2013, 110).⁷ Uvažíme-li Badiouovy oblíbené příklady subjektu, jakým je Cantor, Mallarmé, Lenin, přes všechny své specifické vlastnosti, které odpovídají příslušné doméně, mají také něco společného: jsou to subjekty. Objev teorie množin, vznik abstraktní poezie, vypuknutí říjnové revoluce jsou události, které mají společnou ontologickou strukturu. A stejně tak se to má s absolutnem, k němuž se tyto události, pravdy a subjekty vztahují ve svých doménách.

Činím krok, který nebyl dosud proveden. Spočívá v tom, že ontologickou strukturu, která je společná absolutnům v různých doménách, pochopíme jako Boha. Díky zavedení pojmu Bůh do Badiouovy ontologie získáme jednotící pojem, který zároveň zachovává specifičnost absoluten v jednotlivých doménách. Tento krok sám o sobě může působit jako pouhé nahrazení jednoho slova jiným slovem. Uvažme však jeho následky.

⁷ Tuto tezi jsem nezávisle na Phelpsovi formuloval v knize *Doba přechodu* (Hauser 2021, 333).

Jestliže matematicky vyjádřené absolutno pochopíme jako Boha, můžeme tvrdit, že jednotlivé události a pravdy se podílejí na Bohu a že Bůh je v nich „vnořen“. Není v nich přítomen tím způsobem, jak to odpovídá teologickým pojmům jako „moc bytí“, nýbrž je v nich jako reálno. Dále můžeme tvrdit, že Mallarmé nebo Lenin díky tomu, že jsou subjekty a že uskutečňují příslušnou událost a pravdivostní proceduru, mají vztah k absolutnu jakožto Bohu, aniž mají sebe-menší myšlenku na Boha nebo jako v případě Lenina jsou militantními ateisty. Teprve plné přijetí smrti Boha a pojetí Boha jako reálna nám umožňuje rozšířit pojem Boha do domén, na něž teologie do větší či menší míry rezignovala nebo čelí obtížným koncepčním problémům (vztah náboženství a moderní vědy nebo vztah náboženství a moderní politiky či avantgardního umění). Badiouova a Žižkova radikální kritika pojmu Boha vedla k implozi tradičního pojmu Bůh. Tato imploze však vyvolává explozi Boha do všech domén, které jsou sekulární či odeologizované.

Všimněme si disproporce v Badiouvě filosofii. Podle Badiouova výkladu subjekt v dané situaci participuje na pravdivostní proceduře. Jeho vědomí, slova a skutky jsou formované tím, že se k ní vztahují. Zjednodušeně si tento vztah znázorníme takto:

subjekt → pravdivostní procedura

Existuje však analogický vztah mezi subjektem a absolutnem? Vyjádřeme si jej takto:

subjekt → absolutno

Badiou v *Imanenci pravd* jejich vztah vysvětluje většinou tak, že subjekt je ve vztahu k nekonečnu pravdivostní procedury, s níž koexistuje absolutno.

Badiou naznačuje, že vztah mezi subjektem a absolutnem v principu možný je. V *Imanenci pravd* v kapitole „Etický nástin“ vyjadřuje etickou výzvu, že subjekt se má otevřít ideji, která je formou absolutna. Máme se „ujmout Ideje“, a tak se postavit proti základnímu imperativu současného světa, který nám říká: „Žij bez Ideje“ (Badiou 2022, 235). Nicméně tu stále trvá jistá disproporce, protože subjekt se k ideji jakožto formě absolutna vztahuje prostřednictvím vztahu k pravdám. Idea jako nekonečno obsahuje aktualizované i potenciální formy svého vnoření do pravd. Jak bylo řečeno výše, „idea s sebou vždy táhne bilanci ideje předchozí“ (Badiou 2022, 419).

Koncepční popis vztahu mezi subjektem a samotným absolutnem nám Badiou neposkytuje. Z předchozího výkladu víme, že absolutno má řadu vlastností, jímž se liší od pravd a idejí. Je to jeho nepřístupnost, která připomíná

negativní vymezení Boha, jeho nepojmová ultranekonečnost, jeho bytí spočívající v neexistenci a jeho „vnoření“ do pravd. Jestliže se subjekt vztahuje k pravdám a k idejím, proč by se nemohl vztahovat také k absolutnu? Potíž tkví v tom, že absolutno je vyjádřeno náročnými matematickými formulami a není propojené s pojmy, které by jej přiblížily světu lidského vědomí a zkušenosti. Matematické formule jej postihují jako reálno a brání ontologické ISR konfúzi, avšak tato čistě matematická forma absolutna je pro většinu lidí těžko přístupná. Kromě skupinky elitních matematiků si k těmto formulám sotva kdo vytvoří živý vztah, který bude formovat jeho myšlení a jednání tak, jak se to děje u pravd. V případě pravd Badiou propojuje jejich matematické formule se zkušenostně uchopitelnými pojmy jako věrnost, stopa, pátrání, apod. Jednotlivé pravdivostní procedury jsou pak vždy spojené s mnoha konkrétními symboly, obrazy a příběhy. Viz např. emancipační pravdivostní proceduru dvacátého století („sekvenci ideje komunismu“) v jejích různých aspektech a projevech (sociální boje proti vykořisťování, hnutí odporu proti nacistické okupaci, schopnost sebeobětování, atd.), které zachycují filmy, divadelní dramata, romány, básně.

Není pak zapotřebí také matematické absolutno spojit se zkušenostně uchopitelnými pojmy, symboly, obrazy a příběhy? V otázce absolutna se přímo nabízí náboženské symbolično. Badiou určité původně náboženské výrazy používá (milost, vzkříšení, věrnost). Náboženské výrazy mu poskytují referenční body, díky nimž matematické formulace události, pravdy, subjektu nabývají určitý živý obsah. Proto považuji za legitimní postupovat podobně u pojmu absolutno a spojit ho s výrazem Bůh. Můžeme jít ještě dál a pochopit křesťanství (případně jiné náboženství) jako zdroj myšlenek, výpovědí, vyznání, příběhů, zkušeností, které tvoří symbolično, jež nám umožňuje vytvořit si živý vztah k absolutnu / Bohu po smrti Boha.

Náboženské symbolično chápeme tak, že mezi ním a reálnem Boha je ontologická ISR diference. Reálno Boha se však zároveň wpisuje do zkušeností, představ, myšlenek, tužeb, které tyto symboly vyjadřují. Náboženské výpovědi o Bohu jsou plné rozporů, jak na to poukazují bibličtí badatelé nebo také Žižek či Boer (Lüdemann 1996; Boer 2019). Tyto rozpory vyjevují, že se náboženské symbolično dotýká reálna a reaguje na ně, jak o tom uvažuje Žižek (2024, 51). Teologie nemůže dospět k bezrozpornému systému náboženských tvrzení, neboť takový systém by již nebyl náboženský. K podstatě náboženských výpovědí patří jejich rozporuplnost, která plyne z jejich vztahu k reálnu. Náboženské výpovědi můžeme chápat jako symbolické operátory reálna. Tyto výpovědi lze pak dynamizovat tím, že plně uznáme diferenci mezi nimi a reálnem Boha.

Kvůli odlišení od tradičního náboženství, v němž se směšují náboženské symbolické výpovědi a reálno, navrhuji používat termín ateistické náboženství, který nejprve působí poněkud paradoxně. V naší souvislosti má však svůj význam, neboť označuje náboženské výpovědi a zkušenosti, které jsou „ateistické“ v tom smyslu, že jsou propojené s vědomím „smrti Boha“. Jinými slovy, jsou utvářené vztahem k ontologické ISR diferenci. Ontologická ISR diference má nečekané konsekvence. Díky ní totiž můžeme tvrdit, že např. existuje vztah mezi Bohem a říjnovou revolucí nebo Bohem a moderním malířstvím či dalšími událostmi a pravdami. Říjnová revoluce nebo moderní malířství představují události a pravdy, které jsou ve vztahu k absolutnu / Bohu v modu reálna. Tento Bůh proniká do sféry náboženských pojmů, představ a příběhů. V daných historických souvislostech se např. objevila významová vazba mezi slovy z některých žalmů či Mariina Chvalozpěvu a událostí říjnové revoluce. Francouzský katolík Pierre Pascal si poznamenal:

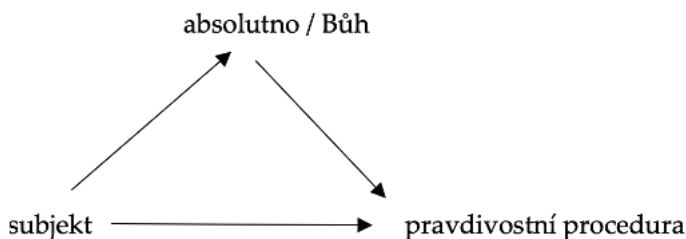
Je to uskutečnění čtvrtého žalmu z nedělních nešpor a Chvalozpěvu: mocní jsou svrženi ze svých trůnů a chudí jsou zachráněni před bídou [...] Už tu nejsou žádní bohatí, pouze chudí a velmi chudí. Vědomosti nepropůjčují privilegia nebo vážnost. Bývalý dělník povýšený na ředitele uděluje příkazy inženýrům. Propast mezi vyššími a nižšími platy se zúžila. Vlastnické právo se omezilo na osobní vlastnictví. Soudce již nemá za povinnost uplatňovat zákon, je-li tento v rozporu s jeho smyslem pro proletářskou rovnost (Pascal 1977, 16).

Ateističtí vyznavači Boha, tedy lidé s náboženskou zkušeností, kteří uznávají ontologickou ISR diferenci, nemají za cíl učinit např. z říjnové revoluce „náboženskou“ událost, jak navrhoval Lunačarskij a další bohostrůjci, kteří socialismus pojímali jako náboženství (Boer 2013). Náboženské výrazy z žalmů či z Mariina Chvalozpěvu představují pouhé symbolické prostředky k pochopení toho, že říjnová revoluce je událost, v níž koexistuje absolutno / Bůh v podobě reálna. Událost říjnové revoluce nebo událost moderního umění mění způsob, jímž chápeme a zakoušíme náboženské symbolično.

Subjekt je prostřednictvím náboženských symbolů v živém vztahu k absolutnu / Bohu a na himalájské náhorní rovině dýchá životodárnější vzduch, než je málo okysličený vzduch těchto výšek, který nelze snášet příliš dlouho. Obrazně řečeno, náboženství nám dává kyslíkovou masku, díky níž můžeme prodlévat v himalájských výškách absolutna / Boha déle, než když jsme vybaveni pouze matematickou aparaturou. Subjekt se pak podílí na pravdivostních procedurách, do nichž je schopen vnášet himalájské výšky absolutna / Boha.

Pravdivostní procedury pojímá jako uskutečňování potencialit absolutna v našem světě. Subjekt je ve své formě bytí utvářen nejen určitou pravdivostní procedurou, nýbrž zároveň svým živým vztahem k himalájské výšce absolutna / Boha. Jak bylo řečeno, vztah k proceduře pravdy v nás může mobilizovat zdroje vnitřní energie, které jsou nám jinak nepřístupné.

Můžeme pak formulovat základní obrysy nového pojetí subjektu, které je odvozené z Badiouvy knihy *Imanence pravd* a pokud mi je známo, v této podobě nebylo dosud nikým navrženo. Lze totiž uvažovat o tom, že subjekt, který je v živém vztahu k absolutnu / Bohu, je uschopněn k tomu, aby pravdivostní procedury uskutečňoval jako potenciality absolutna / Boha, které jsou v ní vnořeny. Takový subjekt bude mít pravděpodobně větší schopnost zůstat věrný pravdě a rozvíjet ji plněji a důsledněji než subjekt, který se vědomě vztahuje pouze k právě probíhající pravdivostní proceduře. Vzniká tu totiž dvojí vztahování k pravdivostní proceduře: subjekt se vztahuje k pravdivostní proceduře přímo a zároveň nepřímo prostřednictvím vztahu k absolutnu / Bohu. Tento dvojí vztah si znázorníme takto:

Výše jsme si schematicky vyjádřili vztah mezi subjektem a pravdivostní procedurou a vztah mezi subjektem a absolutnem. Nyní se tyto vztahy spojily do korelačního diagramu, v němž je zároveň vyznačen vztah mezi absolutnem a pravdivostní procedurou (diagonální šipka), který byl vysvětlen v druhém kroku. Kvůli názornosti výkladu je tato šipka jednosměrná, i když přísně vzato by měla být obousměrná, neboť podle Badioua pravdivostní procedura ovlivňuje celkovou bilanci pravd, která je součástí ideje jakožto aspektu absolutna. Jestliže se subjekt vztahuje k absolutnu / Bohu, vzniká specifický vztah k pravdivostní proceduře. Subjekt tak řečeno hledí na pravdivostní proceduru optikou absolutna nebo „*sub specie aeternitatis*“, použijeme-li Spinozova výrazu (Spinoza 1977, 364). Absolutno je „vnořeno“ do pravdivostní procedury (dia-

gonální šipka), a proto vztah subjektu k absolutnu (vertikální šipka) je zprostředkovaně také vztahem k pravdivostní proceduře. Vztah subjektu k pravdivostní proceduře je dvojí: jednak je přímý (participace na pravdivostní proceduře, kterou vyjadřuje horizontální šipka) a jednak je zprostředkovaný či možno-li to tak nazvat, „filtrovaný“ absolutnem / Bohem (vertikální šipka a šipka diagonální). Objevují se tak dvě linie: (1) subjekt → pravdivostní procedura; (2) subjekt → absolutno / Bůh → pravdivostní procedura.

Je třeba zdůraznit, že subjekt v absolutnu nemůže „vyčíst“, jakým způsobem má v konkrétní situaci rozvíjet pravdivostní proceduru. Subjekt však může nabývat formu myšlení, zakoušení a jednání, kterou získává vztahem k absolutnu / Bohu. Tato forma vytvořená ve vertikální linii (2) se pak stává formou jeho vztahu k pravdivostní proceduře v horizontální linii (1). Díky vztahu k absolutnu / Bohu se vztah subjektu k pravdivostní proceduře hypoteticky utváří takovým způsobem, že tato je rozvíjena ve formě, jež postupně stále více odpovídá absolutnu, které se do ní vnořuje (diagonální šipka). Z toho důvodu lze tvrdit, že subjekt s tímto dvojitým vztahem má větší předpoklady k věrnostní participaci na uskutečňování pravdivostní procedury než subjekt, který má pouze horizontální vztah (1).

Tyto tři kroky, v nichž jsme rekonstruovali pojem Boha, nás dovedly k tomu, že absolutno / Bůh je v podobě reálna přítomen v událostech a pravdách, které v doméně politiky, umění, vědy a lásky nastaly v minulosti a které se v těchto doménách mohou objevit v budoucnosti. Subjekt, který si k absolutnu / Bohu vytvořil živý vztah prostřednictvím ateisticky náboženských symbolů, se stává operátorem Boha jako reálna v jednotlivých doménách. Odvažují se tvrdit, že předložená interpretace pojmu Boha, která vychází z Badiouvy ateistické ontologie, dává možnost překonat limity jeho tradičně teologického chápání a tento pojem zpřístupňuje všem bez ohledu na jejich vztah k církvím a náboženským vyznáním. Pojem Boha se tak stává vpravdě univerzálním, neboť v této podobě může být adresován jak věřícím, tak ateistům.

Bibliography

- ALTIZER, T. J. J. (2003): *Godhead and the Nothing*. New York: State University of New York Press.
- BADIOU, A. (2010): *Svatý Pavel. Zakladatel univerzalizmu*. Přel. Josef Fulka. Praha: Svoboda Servis.
- BADIOU, A. (2022): *The Immanence of Truths*. London and New York: Bloomsbury.
- BOER, R. (2013): *Lenin, Religion and Theology*. New York: Palgrave.
- BOER, R. (2019): *Red Theology: On the Christian Communist Tradition*. Leiden: Brill.
- HAUSER, M. (2021): *Doba přechodu. Tranzitivní ontologie a dílo Alaina Badioua*. Praha: Filosofia.
- HAUSER, M. (2023): *Manifest socialistického hnutí*. Praha: Neklid.

- LACAN, J. – MILLER, J.-A. – SHERIDAN, A. (1998): *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. London and New York: W. W. Norton & Company.
- LÜDEMANN, G. (1996): *Das Unheilige in der Heiligen Schrift. Die Andere Seite der Bibel*. Stuttgart: Radius-Verlag.
- PASCAL, P. (1977): *En communisme. Mon journal de Russie, 1918-1921*. Paris: L'Age d'Homme.
- PHELPS, H. (2013): *Alain Badiou Between Theology and Anti-Theology*. Durham: Acumen.
- REYNHOUT, K. A. (2011): Alain Badiou: Hidden Theologian of the Void? *The Heythrop Journal*, 52 (2), 219 – 233. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2265.2008.00415.x>
- ROHR, R. (2023): *Univerzální Kristus*. Přel. Jana Ogrocká. Brno: Lukáš a syn.
- SPINOZA, B. (1977): *Etika*. Přel. Karel Hubka. Praha: Svoboda.
- ŽIŽEK, S. (2001): *On Belief*. London and New York: Routledge.
- ŽIŽEK, S. (2024): *Christian Atheism. How to Be a Real Materialist?* London and New York: Bloomsbury.

Michael Hauser
Katedra občanské výchovy a filozofie
Pedagogická fakulta
Univerzita Karlova
Magdalény Rettigové 4
116 39 Praha 1
Česká republika
e-mail: michael.hauser@pedf.cuni.cz
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3906-6712>

Oddělení současné kontinentální filosofie
Filosofický ústav AV ČR
Jilská 1
110 00 Praha 1
Česká republika
e-mail: hauser@flu.cas.cz